

Таємниці князівської книгозбірні

Залишки унікальної бібліотеки зберігаються у Рівненському краєзнавчому музеї. Книг багато. І кожна – унікальна. Вони ще трепетно беруть сліди своїх давніх господарів – помітки та дописи серед текстів, оригінальні факсиміле, штампи. Декотрі й досі вражають яскравими фарбами. Якісь уже доїдає грибок, інші ще мають шанс потішити любителів зазирнути в глибоку старовину.

Ці книги належали до приватної збірки прадавніх володарів Рівного – магнатів Любомирських. На жаль, широкому загалу князівська бібліотека (а точніше, її залишки) нині недоступна. Унікальні стародруки зберігаються у фондосховищі Рівненського краєзнавчого музею. Височена шафа, до верхівки якої можна дістатися лише за допомогою спеціальної драбини, заповнена книгами, які колись збирала і якими пишалася ця аристократична родина.

«Ідеальна» бібліотека – обов'язковий атрибут аристократа

Прадавні власники Рівного – магнати Любомирські, віддаючи данину епосі Просвітництва (XVIII століття), створили шикарну книгозбірню. Збирали її за тодішніми традиціями формування «ідеальної» бібліотеки. Це поняття ввів Жан Анрі Самуель Формей, опублікувавши в 1750 році «Поради, як зібрати бібліотеку, не чисельну, але добре підбрану». Він – теолог, філософ, професор красномовства і філософії, член Берлінської Академії наук і мистецтв – був переконаний, що 500-600 книжок, підбра-



Шафа у фондосховищі Рівненського музею ушент заповнена книгами з бібліотеки Любомирських.

лей для своїх нащадків називатися «з Любомирських», і мати на своєму родовому гербі фрагмент герба магнатського роду Любомирських. Але це вже інша історія. Скільки всього було книг у бібліотеці Любомирських, наразі достеменно невідомо. Музейники припускають, що первісно книгозбірня налічувала 700-800 примірників.

Коли рівненський палац став занепадати і князь Фредерик перебрався на «Гірку» (приблизно 1820-і роки), туди ж перевіз фамільні коштовності, колекції картин, зброї, скульптур, інших цінностей. Серед них і бібліотеку. Брат Фредерика, князь Генрик, який був пшеворським ординатом (спадкоємцем тамтешніх добр) і одним із засновників музею Любомирських у Львові, а в подальшому співзасновником всесвітньо-відомого «Оссолінеуму» (музей Любомирських став його частиною), забрав частину мистецьких колекцій і бібліотеки до музею.

років тому. Якраз тоді, коли краєзнавчий музей переїхав у теперішнє приміщення. Нині кілька книг із книгозбірні Любомирських можна побачити в музейній експозиції. Решта ж зберігається у фондосховищі. Це книги періоду XVIII-XIX століть. Їх налічується трохи більше як 400 примірників. Це видання французькою, італійською, польською, латинською та німецькою мовами. Як кажуть музейники, були і російськомовні, але їх втрачено. Місце друку – Берлін, Варшава, Краків, Рим, Париж, Амстердам, Гамбург, Лондон.

Сторінками стародруків

Читацькі уподобання давніх аристократів були дуже різноманітними. Це, зокрема, видання античних авторів: Лукреція, Софокла, Плутарха, Демосфена, Вергілія. Але чи не найбільша частина книг – на історичну тематику, теми ораторського мистецтва і «красного» (витонченого) письма, географії, романи, словники. Чимала кількість до-



Гумбольдт «Картини природи».

пренета «Клеопатра»; паризьке видання 1803 року Жозефа Олександра П'єра де Сегюра «Чоловіки створюють закони, жінки – мораль».

Добірку так званого жіночого читива представлено французькими романами – «Дозвілля молоді дами» (1776 рік), «Повість про Емілію Ментегю», «Покарана кокетка або Тріумф цнотливості». Є книги з історії польських магнатських родів. Для прикладу, «Літопис Ржевуських», інших відомих європейських родин – «Історія Морріса графа Саксонського».

Серед збірки Любомирських є і справжні перлини друкарського мистецтва – так звані «ельзевіри», названі так за прізвиськом династії нідерландських видавців кінця XVI-початку XVIII століття Ельзевірів. Їхні книги вирізнялися специфічним упізнаваним «видавничим обличчям». «Ельзевірами» також називали унікальні шрифти, які створили в друкарні цих видавців. Особливістю цих шрифтів були перетинки на краях літер, які полегшували читання тексту. У бібліотеці Любомирських видання «ельзевірів» представлено, зокрема, твором видатного діяча світової культури Еразма Роттердамського.

Екслібриси й факсиміле з далекого минулого

Цікавинкою книгозбірні Любомирських є екслібриси, факсиміле, штампи, а також надписи і автографи, зроблені руками власників книг на сторінках видань. Особливо заслуговують на увагу екслібриси і факсиміле на книжках. У книгозбірні Любомирських представлені екслібриси вензельні, гербові, з сюжетними картинками, шрифтові.

Екслібриси створювали на спеціальні замовлення. Такий був, наприклад, у мецената, сина князя Юзефа Любомирського, Генрика. Заможні власники бібліотек мали особливі суперекслібриси

«ідеальною бібліотекою», цілком достатньою для ідеальної бібліотеки. Бо інакше можна заблукати «в безмежному морі книжок, якими заповнений Всесвіт».

За Формеєм, ідеальна бібліотека повинна складатися з 12-ти тематичних розділів: теологія і священна історія; філософія; красне письменство (античні автори, словники, трактати про прекрасне, життєписи авторів, літературна критика); журнали; історія; романи; поезія; красномовство; етика і мораль; науки військові і математичні; географія і мандрівки; юриспруденція і медицина. До речі, Формей, включивши до цього списку романи, утвердив їх як повноцінний літературний жанр. Відтоді аристократичне жіноцтво, яке зачитувалося любовними романами, могло з повним правом вважати їх також «просвітницькою» літературою.

Поневірвання князівської книгозбірні

З рівненських Любомирських чи не найбільший внесок у книгозбірню зробили князь Станіслав (роки життя 1704-1793), його дружина Людвика Гонората (1726-1786), їхня невістка і дружина сина Станіслава Юзефа Людвика з Сосновських (1751-1836).

Саме вони зібрали основу «ідеальної» бібліотеки. На більшості книг, що зберігаються у Рівненському музеї, екслібриси саме цих осіб.

Упорядником бібліотеки Любомирських на прохання князя Станіслава був відомий тогочасний збирач і укладач родового архіву Станіслав Каєтан Третер, який певний час працював у канцелярії Станіслава Любомирського. До речі, історія роду цього пана доволі цікава і потребує окремої розповіді. Його дід, який також служив у Любомирських, заслужив у своїх роботодавців приві-

Частина цих книг і нині перебуває у Львові в бібліотеці імені Стефаніка – колишньому музеї Любомирських, а потім «Оссолінеуму». За твердженням львівських істориків, навесні 1944-го сотні книг (більшість із колишнього музею Любомирських і бібліотеки Павліковських) завантажили на ешелони



Один із томів про імператора Наполеона (стародруки).

і відправили до Польщі та Німеччини. Ще якась частина книг згодом потрапила до Вроцлава, де нині функціонує відновлений «Оссолінеум».

Резиденцію на «Гірці» було розграбовано під час Першої світової і буремних подій 1917-1921 років. Коли місто щокілька місяців переходило від однієї влади до іншої, не виключено, що частина цінних стародруків «прилипла» до чийось рук. Відтак коли в 1939-у прийшли «совети», то конфіскувати в репресованої родини Любомирських було майже нічого. Утім частина книгозбірні ще залишилася. Її передали до створеної у Рівному в лютому 1940 року обласної бібліотеки. Під час німецької окупації князівська книгозбірня «схудла» ще на частину примірників.

У краєзнавчий музей стародруки потрапили з обласної бібліотеки понад сорок

сліджень з історії Польщі, Росії, Америки, Англії, Німеччини, Італії, Франції. Що до останньої, то особливу увагу Любомирських, схоже, привертала Франція часів Наполеона Бонапарта. У книгозбірні є кілька томів видань, присвячених життю французького імператора.

До кола читацьких інтересів князів Любомирських входили книги на географічну тематику – про далекі Китай, Індію, Японію. Серед книг про пригоди відомих мандрівників «Мандрівка по Австралії» Джеймса Кука. Чимало наукових видань, серед яких дуже авторитетне для того часу «Картини природи» відомого дослідника, мандрівника і ботаніка, якого сучасники називали Арістотелем XIX століття, Олександра фон Гумбольдта.

Дуже цікаве видання з бібліотеки Любомирських – інтродукція Жан Жака Гранвіля «Анімовані квіти» (або «Персоніфіковані квіти») 1847 року. Книга надзвичайно колоритна, яскрава, з добре збереженими кольорами. Написана французькою мовою. Вона мала кілька пізніших перевидань. Багато хто з сучасних колекціонерів волів би бачити цей стародрук у своїй збірці.

У бібліотеці Любомирських чимало творів художньої літератури авторства Вольтера, Мольєра, Корнеля, Данкура, Бомарше, Буало, Руссо, Шіллера, Дюма, Купера, Доде, Сервантеса. Добре збереглося до нині видання про легендарного Дон Кіхота з ілюстраціями 1722 року, видане в Парижі. Цікаво, що на внутрішній титульній сторінці видання стоїть підпис Розалії Поцейової (Поцей) – матері Людвика Гонорати, яка стала дружиною Станіслава Любомирського. Відомо, що Розалія Поцей мала велику бібліотеку, яку успадкувала її донька Людвика і додала до книгозбірні Любомирських.

У збірці є й твір французького романіста XVII століття Готьє де Кост де Ла Каль-

– тиснені золотом на шкряпаній обкладинці книги переважно у вигляді родового герба. Мали такі й Любомирські. На книгах можемо побачити надписи і автографи, зроблені руками рівненських князів – Станіслава, його дружини Людвика та невістки Людвика, князів Юзефа і Фредерика, Ванди – дружини передостаннього рівненського князя. За словами музейників, деякі екземпляри цих книг на аукціонах оцінюють у кількадесят тисяч доларів.

Хоча стародруки й зберігаються у прийнятних умовах, однак час бере своє. Деякі екземпляри дуже пошкоджені, а біля декотрих стоїть напис: «Реставації не підлягають». Що буде з цими книгами і чи не можна передати книги, які не підлягають реставації, фахівцям для відновлення, на ці запитання директор РОКМ **Олександр БУЛИГА** зазначив:

– До нас із такими пропозиціями ніхто не звертався. Музей має план проведення реставаційних робіт. Книги з бібліотеки Любомирських є в ньому, але не в початковому списку. Є багато інших музейних предметів, які найперше потребують реставації. Наприклад, нагальної реставації потребують окремі стародруки церковного походження. Після них реставруватимемо і частину бібліотеки Любомирських. П'ять книг бібліотеки Любомирських надійшли до музею уражені грибок. Вони зберігаються окремо від інших, тож поширення ураження не відбувається. Наш реставратор по паперу не може їх реставрувати. Але це не означає, що реставратори вищого рівня не зможуть цього зробити. Віднайдемо кошти й обов'язково їх реставруємо.

За словами Олександра Булиги, книги з бібліотеки Любомирських уже понад 20 років експонуються в музеї. Усю ж книгозбірню виставляти нереально через брак експозиційної площі.

Світлана КАЛЬКО